

TÜRK ANAYASA HUKUKU'NDA “ANAYASA” TERİMİ VE “ANAYASA HUKUKU” KAVRAMI

*Arş. Gör. Kahan Onur ARSLAN**

I. GİRİŞ

En küçüğünden en büyüğüne kadar her insan topluluğu, bir kuruluş ve işleyiş düzenine ihtiyaç duymuştur.¹ Doğal yaşam dönemi olarak da adlandırılan devletsiz toplum dönemi, kimi düşünürlerce barış ortamı,² kimi düşünürlerce bir kavga ve kargaşa ortamı³ olarak tanımlanmışsa da toplumlar, ister barış ortamı isterse de kargaşa ortamı olsun bu dönemin sonunda her zaman, devlet denilen örgütlenmenin çatısı altında buluşmuşlardır.

Doğal yaşam döneminden örgütlü yaşam dönemine geçilen bu süreçte, henüz modern anlamda bir hukuk düzeninin varlığından söz edilemese de artık ‘devlet’ adı verilen siyasi düzenin varlığı aşikârdır. Bu bakımdan devlet varlığı, esasında hukuk düzeni haricinde bağımsız varlığa sahip bir “teşkilat bütünü”dür⁴ ancak; hukukun genel prensiplerine göre hukuk kurallarının ortaya çıkarılması ve uygulanması hususlarında bu teşkilatın önemi büyüktür. Bu önemi sebebiyle devlet, zamanla toplum hayatının en gelişmiş ve en kapsayıcı hukuki ve siyasi kurumu/kuruluşu halini almıştır.⁵

Bu yapı, toplum yaşamı üzerindeki en üstün gücü de devlet iktidarı olarak belirlemiştir. Siyasi düzenin temeli olan bu üstün güç, bireylerin çıkarlarının korunmasını, fertler arasında sosyal birlik ve dayanışma duygularının sağlanmasını, kolektif amacın gerçekleşmesiyle ilgili hususların organi-

* Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı.

¹ KUBALI, *Hüseyin Nail*, Anayasa Hukuku Dersleri Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler, İstanbul 1969, s.1.

² Bu düşünürlerin başında J. Locke ve J.J. Rousseau gelmektedir.

³ Bu düşünürlerin başında T. Hobbes gelmektedir.

⁴ ABADAN, *Yavuz*, Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri, Ankara 1952, s. 25.

⁵ KUBALI, s. 23.

ze edilmesini sağlar.⁶ Yalnız, devlet iktidarı olgusuyla birlikte ortaya üç büyük problem çıkmıştır: Bu iktidarın nasıl kazanılacağı, bu iktidarın kullanılmasına dair kuralların belirlenmesi ve iktidarın sınırlarının belirlenmesi.⁷

İşte bu üç sorunun çözümünü yani, oldukça karmaşık bir kuruluş olan devletin yapısını ve işleyişini bir takım kurallara bağlamak ihtiyacının doğması kaçınılmazdır. Tabii bu kuralların sistematik bir şekilde tasnif edilerek, bu alanda bir hukuk dalının ortaya çıkarılması da...

Toplumlar, zaman içinde farklı farklı yöntemlerle devletin yapısını, işleyişini, devlet iktidarının belirlenmesi, el değiştirmesi ve kullanılması noktalarındaki sorunları düzenleyen kurallar geliştirmişlerdir. Ancak bu kuralları günümüzdeki modern hukuk anlayışında olduğu gibi sistematik kanunlar aracılığıyla ortaya koyarak normatif bir düzen tesis etme yoluna gitmemişlerdir.

Örneğin, Eski Yunan'da, M.Ö. 4. yüzyılda yaşamış olan Aristo, devlet düzeninin temelini teşkil eden ana kanun ile kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen diğer kanunları açıkça birbirinden ayırmıştır ancak; devlet düzeninin temeli olan bu ana kanunu yazılı bir metin olarak düzenlemek fikrine varmamıştır.⁸ Nitekim devletin ortaya çıktığı ilk günden itibaren günümüzdeki anlamıyla anayasacılık düşüncesinin var olmasını beklemek de pek gerçekçi bir beklenti olmayacaktır. Şüphesiz, devlet denilen olgu yaşadığı müddetçe devletin temel yapısını, organlarının kuruluş ve işleyişini düzenleyen kurallar olmuştur. Ancak bunların günümüzdeki anlamıyla anayasa olarak nitelendirilmesi mümkün değildir.⁹

⁶ OKANDAN, Recai Galip, Umumi Amme Hukuku, İstanbul 1976, s. 4.

⁷ Devlet iktidarının kazanılması ve kullanılmasına dair sorunların ortaya çıkışı ilk çağlara kadar dayanmakta iken bu iktidarın sınırlandırılması gerektiği düşüncesi, 18. yüzyılda anayasacılık düşüncesinin doğuşu ile ortaya çıkmıştır.

⁸ KUBALI, s. 2.

⁹ Günümüzde, anayasa dendiğinde akıllara her zaman 'siyasal işlevin zorunlu olarak uyması gereken kuruluş ve işleyiş kuralları' gelmez. 'Anayasa' dendiğinde çoğu zaman, belli bir zamanda, belli bir devlette yürürlükte bulunan ve o devletin temel organlarının kuruluş ve işleyişini ile o devletteki temel hak ve hürriyetleri düzenleyen pozitif hukuk normları akla gelmektedir. Bu nedenle, devletin temel yapısını, organların kuruluş ve işleyişini düzenleyen bu kurallar, geniş anlamda anayasa olarak tanımlanabilirlerse de, dar anlamda (terim anlamıyla) anayasa olarak nitelendirilemezler.

Türkiye'de anayasacılık hareketleri, Cumhuriyet öncesi dönemde, 1808 yılında ayanlarla padişah arasında imzalanan ve misak tipi bir anayasal düzenleme olan Sened-i İttifak ile başlamıştır. Modern anlamda ve yazılı bir anayasa olan ilk Türk Anayasası ise 1876 tarihli Kanun-i Esasi'dir. Bu ilk anayasanın ardından Ulusal Kurtuluş Savaşı zamanında yürürlükte olması sebebiyle bir olağanüstü dönem anayasası olan 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Cumhuriyetin ilk anayasası olan 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu anayasaları 1961 ve 1982 Anayasaları takip etmiştir. Görüldüğü gibi 1876 yılından 1961 yılına kadar devletin kuruluş ve işleyişini ve temel hak ve hürriyetleri düzenleyen ve normlar hiyerarşisinde en üst basamakta bulunan düzenlemenin adı üç defa değişikliğe uğramıştır.

Günümüzde her ne kadar bu üstün hukuk normu için "anayasa" ve devletin kuruluş ve işleyişi ile temel hak ve hürriyetleri inceleyen hukuk disiplini için "anayasa hukuku" tabirleri kullanılmış olsa da, anayasa doktrininde yakın zamana kadar bu hukuk dalının adının ne olacağı ve anayasanın adının ne olacağı konularında tartışmalar vardı. Bu çalışma, bu tartışmalar ışığında, anayasa hukuku doktrinindeki, konuyla ilgili eksik veya hatalı olduğunu düşündüğümüz bakış açılarına eleştirel yönden yaklaşmak amacıyla kaleme alınmıştır.

II. "ANAYASA" TERİMİ

Öncelikle belirtmek gerekir ki, 'anayasa' kelimesi bu çalışmada bir hukuk terimi olarak kullanılmaktadır. Bu yönüyle hukuk bilimi bakımından bu çalışmada kullanılan anayasa kelimesi, belli bir zamanda belli bir ülkede yürürlükte olan yazılı veya yazısız; şekli veya teamülî bir anayasa olarak değil; özel ve belirli bir kavramı karşılayan bir kelime olarak kullanılmıştır.

Siyasal işlev, toplumsal iş bölümüne konu olduktan sonra yani, toplumlar devlet içerisinde yaşamaya başladıktan sonra, siyaset hep bazı kurallara bağlı olarak yürütülmüştür. Bu kurallar, teamüllerden ve uygulamalardan doğan kurallar da olabilirler. Yani bu kuralların her zaman önceden ve açıkça saptanmış kurallar olmaları gerekmez. İşte, *devletin bulunduğu her yerde, siyasal işlevin zorunlu olarak uyması gereken bu kuruluş ve işleyiş kurallarının tümüne anayasa adı verilir.* Anayasa kelimesine bu anlamıyla bakıldı-

ğında anayasasız devlet diye bir şey olamayacağı sonucuna ulaşırız.¹⁰ Çünkü kuruluş ve idaresi hiçbir normatif düzenlemeye bağlı olmasa da her devlette bir iktidarın varlığı muhakkaktır. Öyleyse modern anlamda bir anayasaya sahip olsun ya da olmasın her devlette, iktidarı gayrı meşru yollardan devirmeye ya da ele geçirmeye çalışmak o devletin işleyişiyle bağdaşmayan, kural dışı bir eylem olacaktır. Demek ki, anayasasız devlet olmaz önermesi, anayasa terimi, geniş anlamıyla kullanıldığında yanlış olmayan bir önermedir.

Yalnız, anayasa dendiğinde akıllara her zaman ‘siyasal işlevin zorunlu olarak uyması gereken kuruluş ve işleyiş kuralları’ gelmez. Anayasa dendiğinde çoğu zaman, belli bir zamanda, belli bir devlette yürürlükte bulunan ve o devletin temel organlarının kuruluş ve işleyişi ile o devletteki temel hak ve hürriyetleri düzenleyen pozitif hukuk normları akla gelmektedir.

Bu bakımdan anayasa (constitution) terimi, yukarıda geniş anlamını verdiğimiz anayasa kavramını ifade etmektedir. Terim, bugün hala kullanmakta olduğumuz, devlet iktidarının kullanımının sınırlarını çizen kurallar, şeklindeki bu anlamını; 16. Yüzyılda modern devletlerin siyasi birliklerini sağlamalarının yol açtığı iktidar yoğunlaşmasına bir tepki olarak ortaya çıkan, ‘anayasacılık’ hareketleri ile kazanmıştır.¹¹

Bu noktada karşımıza bir de anayasacılık (constitutionalism), kavramı çıkmaktadır. Anayasacılık, “devlet iktidarının sınırlandırılması ve vatandaşların temel hak ve hürriyetlerini devlet karşısında korumak amacıyla, kanunların üstünde yer alan ve kanunlardan daha zor değiştirilebilen ve adına anayasa denen katı bir kanunun yapılmasını isteyen bir akımdır.”¹² Anayasacılık düşüncesinin ilk defa hangi tarihte ortaya çıktığı kesin olarak saptamak zordur, ancak; “anayasacılık” teriminin ilk defa 18. yüzyılın sonları¹³ ile 19. yüzyılın başları¹⁴ arasındaki dönemde kullanılmaya başlandığını söylenebilir.

¹⁰ Aynı görüşte bakınız: EROĞUL, Cem, Anütüze Giriş (Anayasa Hukukuna Giriş), Ankara 2000, s.17; ESEN, Bülent Nuri, Anayasa Hukuku Genel Esaslar, Ankara 1970, s. 13.

¹¹ ERDOĞAN, Mustafa, Anayasa Hukuku, Ankara 2005, Genişletilmiş 3. Baskı, s. 38.

¹² GÖZLER, Kemal, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, Bursa 2010, 1. Baskı, s. 71.

¹³ GÖZLER, Kemal, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s. 69.

¹⁴ HAZIR, Hayati, Anayasa Hukuku Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler, Konya 1990, s. 37.

Anayasacılık akımının yaygınlaşması ile anayasaların esas konusunu devletin hukuki statüsü, devlet iktidarının sınırlandırılması ve temel hak ve hürriyetler oluşturmuştur. İktidarın kötüye kullanılmasının önlenmesi, siyasi özgürlük ortamının sağlanması için olmazsa olmaz şartlardandır. 18. Yüzyılın sonlarında, devletler artık bu konuları diğer kanunlardan daha üstün bir kanun ile düzenleme ihtiyacı duymaya başlamışlardır.

Bu ihtiyacı karşılamak üzere hazırlanan metinler için Frenkler, günümüzde Türkiye'de kullanılmakta olan anayasa teriminin karşılığı olarak; kuruluş, oluşum, yapı anlamlarına gelen "constitution" kavramını kullanmışlardır.¹⁵ Burada kuruluş derken kastedilen şeyin devletin ta kendisi olduğunu anlıyoruz.

Türkiye'de anayasacılık tarihinin ilk anayasası olan 1876 tarihli "Kanun-i Esasi"; 1921 tarihli ikinci anayasa, "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" başlığını taşıyordu. Anayasa terimi ise, yasama organı tarafından ilk defa, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun, 10 Ocak 1945 tarih ve 4695 sayılı kanunla (RG. 15 Ocak 1945-5905) yeni sözcüklerle¹⁶ yayımlanması ile kullanılmaya başlanmıştır.¹⁷

Her ne kadar tek bir oturumda görüşülüp kabul edilmiş olsa da, Anayasa dilinde gerçekleştirilen bu köklü değişiklikler, son derece ciddi, kapsamlı ve oldukça uzun bir hazırlık döneminin ürünüdür. 1942 yılının başlarında iki ayrı kurul Türkçeleştirme tasarıları hazırlamış ve bu tasarılar milletvekillerine, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay başkanlarına, İstanbul ve Ankara Hukuk Fakülteleri profesörlerine, dil uzmanlarına dağıtılmıştır. Yapılan anket sonuçları ve alınan görüşler doğrultusunda üçüncü bir tasarı hazırlanmış ve bu

¹⁵ TEZİÇ, *Erdoğan*, Anayasa Hukuku, İstanbul 2009, 13. Bası, s. 3.

¹⁶ 1945 Anayasa metniyle oluşan eski ve yeni hukuk terimlerinin karşılaştırmalı bir listesi için bakınız: KARLIKLI, *Yücel*, "1945 Anayasası ve Türk Hukuk Diline Katkıları", *İdare Hukuku Ve İlimleri Dergisi*, C.13, 2000, S.1, s. 216-221.

¹⁷ Bu değişiklikler o dönemki iktidar/muhalefet ikilisinin dil konusundaki farklı yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. (Bakınız: TEZİÇ, s. 3).

son tasarı komisyonda yeniden düzeltilmiş sonra da grupta görüşülüp¹⁸ kabul edilmiştir.¹⁹

1952 yılında, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu eski diliyle yeniden yürürlüğe konulmuşsa da, 1961 ve 1982 Anayasalarının başlıkları da “Anayasa” olarak tercih edilmiştir.

Doktrindeki bazı yazarlarca günümüzde sıkça kullandığımız “anayasa” kelimesinin dil ve hukuk tekniğine uygun olmadığı yönünde eleştiriler yapılmaktadır.²⁰

Gözler, anayasa kavramını eleştirirken anayasa teriminin “ana” ve “yasa” kelimelerinden oluştuğunu, ana kelimesinin “yavruyu doğuran dişi” anlamına geldiğini ve bu nedenle de anayasa teriminin etimolojik olarak, “yasaların anası” yani “yasaların kendisinden doğduğu yasa” anlamına geldiğini ifade etmektedir.²¹ Bu sebeple, anayasa kelimesinin constitution kelimesini karşılamadığını ve yanlış bir kullanım olduğunu, constitution kelimesinin en doğru karşılığının “teşkilat-ı esasiye” ya da “esas teşkilat” olduğunu dile getirmektedir.

Esen de kelime anlamıyla, Gözler’den daha önce, Gözler’in yaptığı tanımları yapmış, fakat neticeyi farklı bir yorumla izaha çalışmıştır. Esen’e göre, “insan toplulukları da yavrunun anada can kazanması gibi yeryüzünün belirli bir parçası üzerine yerleşmekle ve kendine mahsus belirli bir yapıya kavuşmakla bir kuruluş içine girmiş olurlar. Bu onların ana kuruluşudur. Kuruluşun hukuk yönünden örgütlenmesi de o topluluğun anayasa edinmesi demektir.”²² Görüldüğü üzere Esen, gözlerin etimolojik yaklaşım olarak nitelendirdiği yaklaşımı Frenklerin rasyonel yaklaşımına yaklaştırmak suretiyle anayasa terimine anlam yükleme yoluna gitmiştir.

Erdoğan da konuyu Esen ve Gözler gibi ele almış ve anayasa kavramının ‘kanunların anası’ çağrışımını yapmakta olduğunu ve konuyla ilgilenenlere

¹⁸ Görüşme tutanakları için bakınız: TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 7, İçtima: 2, C. 15, 10.01.1945, İ: 22, s. 41-59.

¹⁹ EROĞUL, Cem, “Anayasa ve Tüze Dilinin Türkçeleştirilmesi”, AÜSBFD, C. 49, Nisan 1994, S. 3-4, s. 119-148.

²⁰ TEZİÇ, s. 3; ERDOĞAN, s. 40-41; GÖZLER, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s. 20.

²¹ GÖZLER, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s. 21.

²² ESEN, s. 13.

anayasanın bir ülkenin hukuk sisteminin kaynağı olduğunu düşündürebileceğini vurgulamıştır.²³

Yukarıda isimlerini zikrettiğimiz konuyla ilgilenen akademisyenler 'anayasa' kelimesinin anlamının etimolojik olarak incelendiğinde 'constitution' terimini karşılamaktan uzak olduğunu ifade etmektedirler. Hatta Gözler ve Teziç, 'anayasa'nın, "galat-ı meşhur"²⁴ ya da "ortak hatanın yarattığı bir kullanım"²⁵ olduğunu ifade etmektedirler.

Her şeyden önce etimolojinin semantikten²⁶ farklı olarak kelimelerin anlamlarını değil kökenlerini incelediğini, bu yönüyle kullanılan yöntemin yanlış adlandırıldığını vurgulamak gerekmektedir. Gözler, dilbilimsel semantik; Esen, mantıksal semantik; Erdoğan ise dilbilimsel ve felsefi semantik yöntemlerini kullanmıştır. Ancak kanımızca her üç yazarın da yaklaşımları eksik ve hatalıdır.

Etimolojik olarak ana kelimesi, dilimize Yunancadan girmiş olup; Eski Türkçede sıkça kullanılan "ög" (anne) kelimesinin yerini almıştır.²⁷ Anayasa kelimesi ise etimolojik olarak, Türkçede oluşturulmuş bir kelime olup, ana ve yasa kelimelerinden oluşan bir birleşik kelimedir.

Türkçede birleşik kelimeler; anlam kayması, ses değişimi ve kelime türü kayması olmak üzere üç yolla oluşurlar. Anlam kayması yoluyla kurulan birleşik kelimeler, birleşik kelimeyi oluşturan kelimelerden en az birisinin anlam kaymasına uğraması sonucu meydana gelirler.²⁸

Semantik olarak ana kelimesi ise gerçek anlamıyla "çocuğu olan kadın, anne" anlamına gelmektedir. Ancak yasa kelimesi ile birleşen 'ana' kelimesi, anlam kaymasına uğrayarak gerçek anlamından farklı bir kullanımla 'anayasa' birleşik kelimesini oluşturmuştur.

²³ ERDOĞAN, s. 41.

²⁴ Yaygın hata. Bakınız: GÖZLER, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s. 21; TEZİÇ, s. 3.

²⁵ Errorcommunisfacitius. (Ortak hata hukuk yaratır). Bu görüş için bakınız. GÖZLER, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s. 21.

²⁶ Semantik: Anlam bilim.

²⁷ NİŞANYAN, Sevan, Kelimelerin Soyağacı Çağdaş Türkçe'nin Etimolojik Sözlüğü, İstanbul 2007, s. 42.

²⁸ GÜLENSOY, Tuncer, Türkçe El Kitabı, Ankara 2000, s. 337.

Anayasa kelimesini oluşturan ‘ana’ kelimesi burada; “temel, asıl, esas”²⁹ ve “egemen, hâkim”³⁰ anlamlarına gelen yan anlamıyla kullanılmaktadır; ‘yasa’ kelimesi ise anayasa terimi içerisinde sadece ‘kanun’ anlamını değil aynı zamanda ‘düzen’³¹ yan anlamını da içinde barındırmaktadır.³²

Dolayısıyla, anayasa kelimesi anlam bakımından incelenirken, ana ve yasa kelimelerinin gerçek anlamlarıyla kullanımları dışındaki yan anlamları dikkate alınmadığı takdirde, ‘kanunların kendisinden doğduğu kanun’ anlamına geldiği yönünde yanlış bir yaklaşım ortaya çıkmış olur.

Anayasa, kanunların kendisinden kaynaklandığı değil, kanunların kendisine aykırı olmadığı, kanunlara egemen ve hâkim olan temel, esas, asıl yasayı ifade etmektedir.

Egemen, sözünü geçiren, üstünlük kazanan demektir,³³ bu nedenle anayasa kanunlara egemendir. Hâkim, başta gelen, başta olan, baskın çıkan demektir,³⁴ bu nedenle anayasa kanunlara hâkimdir.

‘Yasa’ kelimesinin ise asıl anlamı; ‘kanun’, yan anlamı; ‘zen’dir.³⁵ Anayasa, bize her iki anlamı da vermektedir.³⁶ Bu bakımdan anayasa terimi, egemen ve hâkim olan esas, temel kanunu ifade etmesinin yanı sıra, egemen ve hâkim olan esas, temel düzeni de ifade etmektedir.

Bu çıkarımlar, dilbilimsel semantik yaklaşımdan kaynaklanan çıkarımlardır. Anayasa kelimesi, mantıksal semantik yaklaşım ile de açıklanabilir. ‘Anayasa’nın, diğer kanunların kendisinden kaynaklandığı yasa olduğu görüşüne katılmak mümkün değildir. Ancak, bir devlette anayasa olmadan, diğer kanunlar da olamaz. Devletin bulunduğu her yerde, siyasal işlevin zorunlu olarak uyması gereken kuruluş ve işleyiş kuralları bulunduğu yarıda değinmiştik. Bu bakımdan anayasa terimi geniş anlamıyla kullanıldı-

²⁹ TDK Büyük Sözlük, C. 1, Ankara 1988, s. 64.

³⁰ ÇAĞBAYIR Yaşar, Ötüken Türkçe Sözlük, C.1, İstanbul 2007, s. 239.

³¹ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, E.T. 14.09.2011.

³² Aynı görüşte bakınız: TİKVEŞ Özkan, Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku, İzmir 1982, s. 18.

³³ TDK Büyük Sözlük, s. 434.

³⁴ TDK Büyük Sözlük, s. 597.

³⁵ TDK Büyük Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, E.T. 12.10.2010.

³⁶ TİKVEŞ, s. 18.

ğında, anayasasız devlet diye bir şey olamayacağını da söylemiştik. Dolayısıyla; anayasasız devlet olamaz. Devlet olmadan devlet otoritesi olamaz. Devlet otoritesi olmadan ise, o ülkede hukuk düzeni ihdas edilemez, kanun yapılamaz. İşte bu sebeple, bir ülkede yürürlükte bulunan tüm kanunlar anayasadan kaynaklanmaz ancak, bir ülkede kanunların var olabilmesi için öncelikle geniş anlamda anayasanın var olması gerekmektedir. Nitekim "F.A. Hayek de anayasayı diğer bütün kanunların kaynağı olmak yerine hukukun idamesini sağlamak üzere oluşturulmuş bir üst yapı olarak tanımlamıştır."³⁷ Bu sebeple, anayasa kelimesi, diğer kanunların var olabilmesi için öncelikle kendisinin var olması gereken, üstün bir yasayı tanımlaması bakımından, dilbilimsel anlamıyla paralellik göstermektedir.

III. "ANAYASA HUKUKU" KAVRAMI

Frenklerin, anayasa teriminin karşılığı olarak, kuruluş, oluşum, yapı anlamlarına gelen "constitution" kavramını kullandıklarını önceki bölümde belirtmiştik. Anayasa hukuku yerine kullandıkları kavram ise Fransızcada, "Droit Constitutionnel", İngilizcede ise "Constitutional Law" kavramıdır.

Dilbilgisi bakımından incelendiğinde bu kelimelerin birer sıfat tamlaması oldukları görülmektedir. Constitutional; kuruluşu dair, yapısal, anayasal, anayasaya uygun anlamlarına gelir.

"Constitutionallaw" kavramı, 'anayasaya uygun hukuk' demek olamaz; çünkü anayasaya uygun hukuk dendiğinde, hukukun var olan bir anayasadan kaynaklandığı gibi bir anlam çıkmaktadır.

"Constitutionallaw" kavramı, 'kuruluşa dair ya da yapısal hukuk' anlamını da tam olarak karşılayamaz; çünkü sadece teşkilata dair düzenlemeleri işaret eden bir kavram anayasa hukuku kavramını karşılamaya yetmez. Çünkü anayasa hukuku, teşkilata dair hükümlerin yanı sıra temel hak ve hürriyetleri düzenleyen hükümler de içerir.

Bu bakımdan, Constitutionallaw ya da droitconstitution kavramlarının, anlam bakımından, "anayasal hukuk" kavramına denk geldiği söylenebilir.³⁸

³⁷ REYNOLDS, Noel B. "Constitutionalism And The Rue Of Law", Breyner, G. & Reynolds, N. E. (eds.), Constitutionalism and Rights, (Brigham Young University Press, ss. 79-105'den aktaran: ERDOĞAN, s.41.

³⁸ Aynı görüşte bakınız: TEZİÇ, s.4.

Türkiye’de ise günümüzde anayasa hukuku olarak kullandığımız kavramı anlatmak üzere Kanun-i Esasi döneminde, “esasiye hukuku” ve “esasî hukuk”; Teşkilat-ı Esasiye Kanunu döneminde ise “esas teşkilat hukuku” kullanılmıştır.³⁹

Bir dönem, anayasa hukuku kavramı yerine, “devlet ana hukuku”⁴⁰ ve “ana hukuk”⁴¹ kavramları da önerilmiş, fakat bu kavramlar kabul görmemiştir.⁴²

1. “Esasiye Hukuku” / “Hukuki Esasiye”

Bu kavramların kullanıldığı dönemlerde, Osmanlı Anayasasının adı “Kanun-i Esasi” idi. Bu sebeple ilgili hukuk dalının da esasiye hukuku/hukuki esasiye olarak adlandırılması doğaldır.

Esas kelimesi, Osmanlıcada, asıl, temel; destek, dayanak anlamlarına gelmektedir. ‘Esasi’ ve ‘esasiye’ kelimeleri de; esasla, temelle ilgili ve başlıca anlamlarına gelmektedir.⁴³ Semantik bakımından bakıldığında esasiye hukuku; esasla, temelle ilgili olanın hukuku anlamına gelmektedir. Bu bakımdan, günümüzde kullanılan anayasa hukuku kavramına anlam bakımından oldukça yaklaşmıştır. Ancak ‘ana’ kelimesinin egemen ve hâkim olan yan anlamlarındaki kullanımlarına tam olarak uymamaktadır.

2. “Esas Teşkilat” / “Teşkilat-ı Esasiye Hukuku”

1930’lu yılların sonlarından itibaren dönemin anayasasının ismine uygun olarak (Esas Teşkilat Kanunu) “esas teşkilat hukuku” tabiri kullanılmaya başlanmıştır.

“Esas teşkilat hukuku”nu kitap başlığı olarak kullandığı tespit edilen ilk yazar İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi profesörü Ali Fuat Başgil’dir.⁴⁴

³⁹ TURHAN, Mehmet, Anayasal Devlet, Ankara 2005, s. 67; GÖZLER, s. 21.

⁴⁰ Hüseyin Nail KUBALI 1946 yılında yayınladığı eserine “Devlet Ana Hukuku Dersleri” adını vermiştir.

⁴¹ Ali Fuat BAŞGİL 1948 yılında yayınladığı eserine “Ana Hukuk Dersleri” adını vermiştir.

⁴² GÖZLER, Kemal, Anayasa Hukuku’nun Metodolojisi, Bursa 1999, s. 136; GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, Anayasa Hukuku, Ankara 2007, s. 5, TEZİÇ, s. 4.

⁴³ PAR, Arif Hikmet, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük, İstanbul 1984, s. 90.

⁴⁴ Ali Fuat Başgil’in 1939 yılında, İstanbul’da yayınlanan kitabının adı “Türkiye Esas Teşkilatı ve Siyasi Rejimi” başlığını taşımaktadır.

Başgil'in ardından, Hüseyin Nail Kubalı da kitabının başlığında esas teşkilat hukuku kavramını kullanmıştır.⁴⁵

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin aynı⁴⁶ dönemde aynı kürsüde görev yapan bu iki profesörünün ardından, günümüzde de birçok yazar 'esas teşkilat hukuku' kavramının 'constitutionallaw' kavramını en iyi şekilde karşıladığını savunmuştur.⁴⁷

Aslında, 'esas teşkilat' teriminin, 'constitution' terimini karşıladığı söylenebilir, ancak kanımızca; 'esas teşkilat hukuku' kavramı, 'constitutionallaw' kavramını tam anlamıyla karşılayamamaktadır. Her şeyden önce dilbilgisi bakımından incelendiğinde, 'esas teşkilat' bir isim tamlaması iken, 'constitutional' kelimesinin bir sıfat olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu bakımdan Teziç'in, 'constitutionallaw'un, 'anayasal hukuk' olarak tercüme edilmesi gerektiği düşüncesi yerindedir.⁴⁸

Bunun dışında, esas teşkilat dendiğinde sadece kuruluş ve teşkilat akla gelmektedir. Oysa temel hak ve hürriyetlerin de anayasa hukukunun inceleme alanı içerisinde olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu nedenle kanaatimizce, 'esas teşkilat' terimi, anayasa hukukunun kuruluş ve teşkilat dışında kalan temel hak ve hürriyetler konularını karşılamakta yetersiz kalmaktadır.

3. "Ana Hukuk" ve "Devlet Ana Hukuku"

'Esas teşkilat hukuku' kavramı gibi, 'ana hukuk' ve 'devlet ana hukuku' kavramları da Hüseyin Nail Kubalı ve Ali Fuat Başgil tarafından kullanılmıştır.

"Eğer bu hukuk dalının temel kanununun ismi anayasa ise bu hukuk dalının da "ana hukuk" olarak isimlendirilmesi tamamıyla yerindedir."⁴⁹ "Medeni kanun" ile "medeni hukuk"; "Ticaret Kanunu" ile "ticaret hukuku", "Ceza Kanunu" ile "ceza hukuku" arasında nasıl bir ilişki varsa; "anayasa"

⁴⁵ Esas Teşkilat Hukuku Dersleri, İstanbul 1943.

⁴⁶ 1942-1960 yılları arasında.

⁴⁷ Erdoğan Teziç, Kemal Gözler, Mehmet Turhan ve Mustafa Erdoğan bu yazarların bazılarıdır.

⁴⁸ TEZİÇ, s. 4.

⁴⁹ GÖZLER, Anayasa Hukuku'nun Metodolojisi, s. 136.

ile “ana hukuk veya “devlet ana hukuku” arasında da aynı mantıksal ilişki vardır.⁵⁰

Ancak ne var ki bu tabir de anayasa hukuku terminolojisi içerisinde önemli bir yer edinememiş ve anayasa hukukçuları tarafından tercih edilmemiştir.

4. “Anatüze”

Eroğul’un 1993 yılında lisans öğrencileri için yazdığı ders notları niteliğindeki kitabında, ‘Anatüzeye Giriş’ (“Anayasa Hukukuna Giriş”) başlığını kullanmıştır.

Eroğul, ‘tüze’nin kısaca, toplumu düzenleyen ve kamu gücüyle desteklenen kuralların tümü olarak tanımlanabileceğini söylemektedir.⁵¹

Toplum bilimleri sözlüğü ise, tüze’yi; “siyasal örgütü bulunan toplumlarda herhangi bir zamanda siyasal erkin uyulmasını yaptırma bağladığı, çoğunlukla yazılı buyruklar ve yasaklamalar biçimindeki davranış kurallarının tümü” olarak tanımlamıştır.⁵²

Her iki tanımlama birlikte değerlendirildiğinde, ‘tüze’nin aslında belli bir zamanda belli bir yerde yürürlükte olan hukuk kurallarını yani ‘mevzuat’ terimini karşıladığını görüyoruz. Bu bakımdan Eroğul’un ‘anayasa hukuku’ kavramının karşılığı olarak kullandığı ‘anatüze’ kavramı anlamı karşılamak bakımından yetersiz kalmaktadır ve hukuk tekniği bakımından da hatalıdır.

Anayasa Hukuku kavramı, sadece yürürlükte olan anayasanın ve anayasal diğer düzenlemelerin hukuku olarak kullanıldığında dar anlamıyla kullanılmış olur.⁵³ Ancak ‘Anayasa Hukuku’nun bir de geniş anlamı vardır ki “anatüze” kavramı, geniş anlamıyla anayasa hukukunun amacını açıklamaya yetmeyecektir. Yani, ‘anatüze’ devlet, devlet sistemleri, iktidar, hükümet sistemleri, egemenlik, temel hak ve hürriyetler gibi herhangi bir mevzuata tabi olmayan teorik konuları inceleyen anayasa hukukunun genel esasları alanını karşılamakta yetersiz kalacaktır.

⁵⁰ Aynı görüşte bakınız: GÖZLER, Anayasa Hukuku’nun Metodolojisi, s. 136.

⁵¹ EROĞUL, Anatüze... s. 29.

⁵² <http://tdkterim.gov.tr/?kelime=t%FCze&kategori=terim&hng=md>, E.T. 12.09.2011.

⁵³ Örneğin, Türk Anayasa Hukuku, ifade edilmek isteniyorsa kullanılabilir.

Nitekim anatüze kullanımı yaygınlaşmamış ve bu kavram anayasa hukukçuları tarafından tercih edilmemiştir.

5. "Anayasa Hukuku"

"1924 tarihli "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" 1945 yılında anlamına ve hükümlerine dokunmamak şartıyla "öztürkçe"ye çevrilince ve "Teşkilatı Esasiye Kanunu" yerine "Anayasa" denince, bu hukuk dalına da "Anayasa Hukuku" adı verildi."⁵⁴

Esasen 'Anayasa Hukuku' kavramını ilk olarak kullanan yazar, Osman Nuri Uman'dır. 1930'lu yıllarda Jandarma Subay Okulu'nda Esas Teşkilat Hukuku dersleri veren Uman 1939 tarihinde yayınladığı Esasiye Hukuku adlı kitabında, "Ana Yasa Hukuku" alt başlığını kullanmıştır. Daha sonra 1945 yılında Bülent Nuri Esen kitabına Anayasa Hukuku adını vermiştir.⁵⁵

Türk Anayasa Hukuku doktrininin dört büyüklerinden⁵⁶, Ali Fuad Başgil, "anayasa hukuku" kavramını, yasanın kanun demek olması nedeniyle, "anayasa hukuku" kavramının da ana kanun hukuku anlamına geldiğini söyleyerek eleştirmektedir. Çünkü Başgil'e göre bu durumda hukukun sadece kanundan ibaret olduğu gibi yanlış bir anlam çıkmaktadır. Oysa hukuk, kanun üstü, kanun koyucunun havsalasını (anlayışını, kavrama yetisini) aşan bir değerdedir.⁵⁷

Anayasa'yı Başgil'in tanımlaması paralelinde değerlendirdiğimiz takdirde, yukarıdaki eleştiri yerinde gibi görünmektedir. Oysa "anayasa" kelimesinin anlamı Başgil'in tanımlaması kadar dar bir anlam taşımadığı için,⁵⁸ bu doğrultuda yapılan eleştiri de bizleri yanılsıza götürmektedir.

Nitekim Bülent Nuri Esen ve İlhan Arsel gibi dönemin Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ekolünü temsil eden yazarları da, anayasa tabirinin

54 *TİKVEŞ*, s. 18.

55 *GÖZLER*, Anayasa Hukukunun Metodolojisi, s. 137.

56 Ali Fuat Başgil, Hüseyin Nail Kubalı, Bülent Nuri Esen, İlhan Arsel. Bu yazarlarla ve eserleriyle ilgili kapsamlı bilgi için bakınız: *GÖZLER*, Anayasa Hukukunun Metodolojisi, s. 200-214.

57 *BAŞGİL Ali Fuad*, Türkiye'de Siyasi Rejimi ve Anayasa Hukuku (Mukayeseli Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri), İstanbul 1987, s. 8.

58 "Anayasa"nın anlamı üzerinde bir önceki bölümde ayrıntılı olarak durulduğu için burada ayrıca değinilmemiştir.

kullanılmasını daha uygun bulmuşlardır. Örneğin; “Arsel’e göre ‘anayasa’ tabiri Ali Fuat Başgil’in yaptığı gibi, ‘ana’ ve ‘yasa’ şeklinde iki ayrı kelimededen oluşmuş bir terim olarak değil de, her iki kelimenin meydana getirdiği, bir tek terim şeklinde, yani ‘anayasa’ şeklinde, yani esas teşkilat manasına gelecek olan ‘anayasa’ şeklinde kabul etmek gerekir. Böyle olunca, ‘anayasa hukuku’ dendiğinde bundan ‘ana kanun hukuku’ değil, ‘esas teşkilat hukuku’ anlaşılmalıdır.”⁵⁹

Esen, “anayasa”yı “ana” ve “yasa” olarak iki ayrı kelime olarak anlamak yerine “anayasa” olarak tek bir (birleşik) olarak kabul etmekle, “anayasa”nın yukarıda izaha çalıştığımız anlamına yaklaşmış bulunmaktadır.

IV. SONUÇ

Anayasa kelimesinin, oluşum, yapı, kuruluş anlamlarına gelen ‘constitution’ kelimesinin karşılığı olmadığına dair tespitler, anayasa teriminin, egemen ve hâkim olan esas, temel düzen anlamı göz ardı edildiği için yerinde tespitler değildir. Ayrıca; dilin, her milletin kendi ihtiyacına göre geliştiği ve o milletin içinden doğduğu göz ardı edilmemelidir. İhtiyaç sonucu bulunan her kelimenin başka dillerde birebir anlamlarının bulunmaması olağandır. Bu nedenle yukarıda yerindeliğini izaha çalıştığımız anayasa terimini, sadece constitution kelimesinin tam karşılığı olmadığı gerekçesiyle benimsemek hata olacaktır.

“Anayasa Hukuku” ise, anayasanın/anayasaların oluşmasında ve uygulanmasında takip edilmesi gereken metodu araştıran, bu alana yeni bakış açıları ve yeni fikirleri kazandıran bir disiplin olarak anlaşılmalıdır.

Bu bakımdan, amaçsal ve anlamsal olarak incelendiğinde “Anayasa Hukuku” kavramının anayasanın hukukunu yani anayasanın temelinde yatan, anayasaya dayanak olan hukuku ifade ettiğini görmekteyiz.

Nitekim hem dilbilimsel semantik hem de mantıksal semantik yöntemi bize ‘anayasa’nın sanıldığı gibi yaygın yanlış kullanımdan ya da ortak hatanın hukuk yaratacağı özdeyişinden kaynaklanmadığını; aksine devlet olgusunun temelinde yatan, egemen ve hâkim yasayı ve düzeni tarif etmek için oldukça yerinde bir terim olduğunu göstermektedir.

⁵⁹ GÖZLER, Anayasa Hukukunun Metodolojisi, s. 137.

Dolayısıyla, "Anayasa Hukuku" kavramı da bu anayasanın temelinde yatan, anayasaya dayanak olan hukuk disiplinini en iyi şekilde adlandıran, yerinde bir kavramdır.

Tüm bu çıkarımlar bizlere doktrinimizdeki asıl galat-ı meşhur düşüncenin, "anayasa" teriminin ve "anayasa hukuku" kavramının, galat-ı meşhur bir kullanım olduğu yönündeki düşünce olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- ABADAN, Yavuz**, Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri, Ankara 1952.
- BAŞGİL Ali Fuad**, Türkiye’de Siyasi Rejimi ve Anayasa Hukuku (Mukayeseli Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri), İstanbul 1987.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar**, Ötüken Türkçe Sözlük, C.1, İstanbul 2007.
- ERDOĞAN, Mustafa**, Anayasa Hukuku, Ankara 2005, Genişletilmiş 3. Baskı.
- EROĞUL, Cem**, Anatüzeğe Giriş (Anayasa Hukukuna Giriş), Ankara 2000.
- EROĞUL, Cem**, “Anayasa ve Tüze Dilinin Türkçeleştirilmesi”, AÜSBFD, C. 49, Nisan 1994, S. 3-4, s. 119-148.
- ESEN, Bülent Nuri**, Anayasa Hukuku Genel Esaslar, Ankara 1970.
- GÖZLER, Kemal**, Anayasa Hukuku’nun Metodolojisi, Bursa 1999.
- GÖZLER, Kemal**, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, Bursa 2010.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref**, Anayasa Hukuku, Ankara 2007.
- GÜLENSOY, Tuncer**, Türkçe El Kitabı, Ankara 2000.
- HAZIR, Hayati**, Anayasa Hukuku Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler, Konya 1990.
- KARLIKLI, Yücel**, “1945 Anayasası ve Türk Hukuk Diline Katkıları”, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, C.13, 2000, S.1, s. 216-221.
- KUBALI, Hüseyin Nail**, Anayasa Hukuku Dersleri Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler, İstanbul 1969.
- KUBALI, Hüseyin Nail**, Esas Teşkilat Hukuku Dersleri, İstanbul 1943.
- NİŞANYAN, Sevan**, Kelimelerin Soyağacı Çağdaş Türkçe’nin Etimolojik Sözlüğü, İstanbul 2007.
- PAR, Arif Hikmet**, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük, İstanbul 1984.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 7, İçtima: 2, C.15, 10.01.1945, İ:22.
- TDK Büyük Sözlük**, C. 1, Ankara 1988.
- TEZİÇ, Erdoğan**, Anayasa Hukuku, İstanbul 2009, 13. Baskı.
- TİKVEŞ Özkan**, Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku, İzmir 1982.
- TURHAN, Mehmet**, Anayasal Devlet, Ankara 2005.